

ПРАВО ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО НА ЗАХИСТ ШЛЯХОМ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ОСІБ ПІД ЧАС ПОПЕРЕДНЬОГО СЛІДСТВА ЗА КПК УСРР 1922 Р. ТА КПК УРСР 1927 Р.

УДК 343.13

М. М. ОЛЬХОВСЬКА

*аспірант, Академія адвокатури України, адвокат
(Науковий керівник доцент Г. І. Сисоєнко)*

В статті досліджується питання щодо законодавчого врегулювання права підозрюваного, обвинуваченого на скаргу під час попереднього слідства відповідно до норм КПК УСРР 1922 р. та КПК УРСР 1927 р. Проведено науковий аналіз ефективності та дієвості інституту оскарження на стадії попереднього слідства в кримінальному процесі України першої половини ХХ століття.

Ключові слова: *скарга, підозрюваний, обвинувачений, попереднє слідство, слідчий, прокурор, захист.*

THE RIGHT OF THE SUSPECT, ACCUSED IN THE PROTECTION OF THE DECISIONS, ACTION OR INACTION OF THOSE PROCEEDINGS DURING THE PRELIMINARY INVESTIGATION BY THE CPC OF USSR 1922 AND CPC OF USSR 1927

Olkhovska M.

Received: 16 Apr 2015.

Історію розвитку кримінального процесу України вивчали в своїх працях Г. В. Федотова, С. М. Зеленський, В. Г. Лукашевич, К. В. Беляєва, О. Ю. Костюченко проте, на нашу думку, поза увагою науковців залишилось детальне дослідження питання щодо права підозрюваного, обвинуваченого на скаргу під час попереднього слідства, яке закріплювалось в Кримінально-процесуальному кодексі УСРР 1922 р. та в Кримінально-процесуальному кодексі УРСР 1927 р. Аналіз формування та розвитку права особи на скаргу в кримінальному процесі на різних етапах історичного розвитку дозволить виявити можливі вади в його правовому регулюванні на нинішньому етапі суспільного розвитку та запропонувати шляхи їх вирішення [3, 106–110].

Історично право на звернення вперше було передбачено законодавством французької революції, його називали правом скарги. З юридичної точки зору право скарги означало, що:

1) саме право скарги є логічним і необхідним доповненням інших матеріальних суб'єктивних прав громадян;

2) кожний громадянин має право не бути жертвою свавільного рішення зі сторони посадових осіб і має право оскаржити їх незаконні дії;

3) означало гарантію, що скаржник не буде переслідватися.

Зробившись суб'єктивним правом, право скарги дало поштовх до виникнення у ХІХ столітті у країнах Західної Європи адміністративної юстиції – особливого виду судової діяльності, пов'язаного з захистом прав громадян за його скаргою від необгрунтованих дій адміністрації. В Україні право скарги, як суб'єктивне право, було закріплено у законодавстві в другій половині ХІХ століття [1]. Статутом кримінального судочинства 1864 р. [5] встановлювалось право особи подавати скарги під час досудового провадження, серед яких і скарга щодо застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. Таким чином, вже наприкінці ХІХ ст. оскарження набуло ознак окремого інституту кримінального процесу; право на скаргу стало важливим елементом захисту прав та свобод людини, в тому числі і під час досудового розслідування.

Лютнева революція 1917 р. в Російській імперії та процеси державотворення, які спостерігалися в Україні з 1917 р. по 1919 р., не вплинули значним чином на розвиток як кримінального процесу в цілому, так й інституту оскарження зокрема. І лише після утворення СРСР помічаються позитивні зміни в цьому питанні [3].

Перший Кримінально-процесуальний кодекс УСРР (далі – КПК УСРР 1922 р.) був затверджений постановою ВУ ЦВК від 13 вересня 1922 р. «Про введення в дію Кримінально-процесуального кодексу УСРР» та введений в дію 20 листопада 1922 р. КПК УСРР 1922 р. [4]. Важливо

зауважити, погоджуючись з думкою П. Т. Землянського [2, 108], що серед основних недоліків зазначеного кодексу було те, що він не передбачав участі захисника на стадії попереднього слідства. У зв'язку з цим, аналізуючи КПК УСРР 1922 р. щодо законодавчого закріплення в ньому права сторони захисту на оскарження рішень, дій чи бездіяльності процесуальних осіб під час попереднього слідства, необхідно досліджувати право підозрюваного, обвинуваченого на таке оскарження.

Відповідно до ст. 109 КПК УСРР 1922 р. загальний нагляд за провадженням дізнання належав прокуратурі. Подача скарг на дії органів дізнання передбачалась прокурору, який їх і вирішував. При цьому важливо підкреслити, що зазначеною нормою не конкретизувалось, хто саме мав право подавати такі скарги. Згідно ст. 110 КПК УСРР 1922 р. здійснення попереднього слідства було обов'язковим по всім справам, які розглядалися революційним трибуналом і народним судом із шістьма засідателями; по усім іншим справам попереднє слідство і окремі слідчі дії проводились за ухвалою суду чи пропозицією прокурора. В разі відмови стороні у здійсненні окремих слідчих дій, судом виносилась вмотивована ухвала із зазначенням причин такої відмови. Зрозуміло, що не проведення попереднього слідства і навіть окремих слідчих дій призводило до неповного встановлення всіх обставин справи, а як наслідок – винесення незаконних судових рішень. Але обвинувачений не мав процесуального права оскаржити до вищої інстанції рішення суду щодо відмови у проведенні попереднього слідства чи окремих слідчих дій, чим захистити свої права та інтереси.

Ми додержуємося думки, що КПК УСРР 1922 р. вніс надзвичайно вагомий позитивний внесок в розвиток і становлення інституту оскарження в кримінальному процесі України, адже в ньому вже

містилась окрема глава XVIII, яка мала назву «Питання оскарження дій слідчого». Важливо підкреслити, що не лише обвинувачений як сторона кримінальної справи, але й поручителі та заставодавці обвинуваченого мали право оскаржити дії слідчого. Скарга подавалась до суду того району, в якому знаходилась камера слідчого, або до того суду, до якого був закріплений слідчий. Скарги на тривалість провадження, недодержання строків пред'явлення обвинувачення, застосування міри запобіжного заходу і незаконні дії слідчого подавались прокурору того району і суду, де слідчий був закріплений. Скарги подавались до суду або прокурору безпосередньо або через слідчого, дії якого оскаржувались. Про отримання скарги слідчий був зобов'язаний видати розписку. Передбачалась як усна, так і письмова форма скарги. Якщо подавалась усна скарга, то вона записувалась відповідно слідчим, прокурором або суддею до протоколу, якій надавався на підпис скаржнику. Для подачі скарги встановлювався строк у сім діб, який обчислювався з того дня, коли скаржнику стала відома дія слідчого, що оскаржується. Процесуальним строком не обмежувалось право щодо подачі скарги на обрання міри запобіжного заходу, на повільність дій і незаконні дії слідчого. З моменту подання скарги і до її вирішення виконання дії слідчого, яка оскаржувалась, не зупинялось. Слідчий був зобов'язаний на протязі 24 годин передати отриману ним скаргу прокурору або до суду разом зі своїми поясненнями. На суд і прокурора покладався обов'язок розглянути скаргу на протязі трьох діб з моменту її отримання. Під час розгляду скарги суд і прокурор мали право витребувати від слідчого пояснення, якщо такі не були надані раніше. Витребування у слідчого провадження по справі допускалось лише в тих випадках, коли без цього не можливо було вирішити скаргу. Скаржник мав

право дати усні пояснення на суді щодо поданої скарги. Ухвала суду чи постановою прокурора, винесена на підставі розгляду скарги, оголошувалась скаржнику і підлягала невідкладному виконанню. В разі незгоди слідчого чи скаржника з постановою прокурора, вони мали право оскаржити її до суду.

Проаналізувавши норми КПК УСРР 1922 р., можна дійти висновку, що законодавець встановив певною мірою судовий контроль над провадженням попереднього слідства. Суд був уповноважений приймати процесуальні рішення щодо перебігу попереднього слідства, які напряду впливали на права та інтереси обвинуваченого. Разом з тим, обвинувачений не був наділений процесуальним правом оскаржити такі рішення суду. Наприклад, ст. 205 КПК УСРР 1922 р. закріплювала, що суд, визнавши, що обвинувачений під час здійснення злочину, який йому інкримінується, не знаходився в недієздатному стані, повертає справу слідчому для подальшого її руху в загальному порядку. Зазначене рішення суду оскарженню не підлягало. Якщо суд не знаходив підстав для припинення кримінальної справи в зв'язку з недостатністю зібраних по справі доказів для представлення особи, яка була визнана обвинуваченим, перед судом, то суд повертав справу слідчому для подальшого здійснення попереднього слідства із відповідними вказівками. Права на оскарження зазначеного рішення суду до вищої інстанції обвинувачений не мав. В цей же час ст. 208 КПК УСРР 1922 р. наділяла прокурора процесуальним правом на оскарження ухвали суду про припинення кримінальної справи до вищої інстанції, якій належало право судового нагляду відносно суду, який припинив кримінальну справу. На нашу думку, це прямо вказує на наявність обвинувального ухилу попереднього слідства того часу, недодержання в законодавстві принципів рівності та змагальності

сторін, чим істотно порушувались права підозрюваного, обвинуваченого. Ми вважаємо, що однією з головних причин такого дисбалансу процесуальних прав сторін став неналежний рівень розвитку інституту оскарження того часу в кримінальному процесі України.

31 жовтня 1924 р. були прийняті Основи кримінального судочинства СРСР і союзних республік, а 23 жовтня 1925 року – «Положення про судоустрій УРСР». Прийняття цих актів викликало необхідність розробки нового кримінально-процесуального кодексу. Його було затверджено 20 липня 1927 р. Зміст нового Кримінально-процесуального кодексу УРСР 1927 р. (далі – КПК УРСР 1927 р.) [6, 69–197] відображав тенденцію посилення силового тиску держави на суспільство. Було значно розширено права органів дізнання, передана їм частина функцій, які раніше належали лише слідчим органам. Відповідно до ст. 104 КПК УРСР 1927 р. скарги на дії органів дізнання подавались слідчому і ним вирішувались.

На наш погляд, потребує на окрему увагу процесуальна новела того часу, закріплена ст. 182 КПК УРСР 1927 р. В ній зазначалось, що в разі наявності в протоколі обшуку письмових зауважень щодо неправильності дій, які мали місце під час обшуку, копія даного протоколу не пізніше 48 годин направляється слідчим прокурору. Таким чином, законодавець надав право особі, відносно якої проводився обшук, фактично викласти свою скаргу прокурору на незаконні дії слідчого, що мали місце під час обшуку, безпосередньо в протоколі цієї слідчої дії без складання та подачі окремого процесуального документу.

Питання щодо оскарження дій слідчого регулювалось главою 18 КПК УРСР 1927 р. Як і в КПК УСРР 1922 р., в КПК УРСР 1927 р. (ст. 205) закріплювалось

право сторін, а також поручителя і заставодавця за обвинуваченого подавати скарги на дії слідчого. Скарга подавалась прокурору безпосередньо або через слідчого, дії якого оскаржувались. На думку М. Є. Шаргей, зазначена стаття, як і наступні статті КПК УРСР 1927 р., в яких визначались дії прокурора або прокурор зазначався як друга інстанція по відношенню до слідчого, не вказує конкретно якому прокурору подається скарга: окружному прокурору, його помічнику, який прикріплений до окружного суду, чи помічнику, який наглядав за органами слідства. Глава XIII «Положення про судоустрій УРСР» «Про державну прокуратуру» конструює як прокуратуру центральну, так і прокуратуру окружну, як єдиний цілісний апарат, що очолює відповідно Генеральний прокурор і окружний прокурор. В апаратах центральної і окружної прокуратури окремі функції розподілялись між помічниками Генерального і окружного прокурорів в залежності від штатних можливостей і структури апарату за вказівкою відповідно Генерального і окружного прокурорів. Відповідно ст.ст. 101, 106 «Положення про судоустрій УРСР» Генеральний і окружний прокурори виконували всі покладені на прокуратуру функції безпосередньо самі або через підпорядкованих їм помічників. Таким чином, ми погоджуємось із науковим висновком, що законодавець, конструюючи прокуратуру як єдиний централізований апарат, поклав всі обов'язки і всю відповідальність на осіб, які очолюють центральну і окружну прокуратуру, надаючи останнім право під їх відповідальність делегувати свої права помічникам. В окремих випадках, коли законодавець мав на увазі надання визначених прав і покладення визначених обов'язків на інших осіб, він вказував це в законі, як, наприклад, права і обов'язки Старшого помічника Генерального прокурора. В зв'язку з цим у всіх випадках,

де в КПК УСРР 1927 р. згадується прокурор, як друга інстанція, що здійснює певні процесуальні дії – варто передбачати окружного або Генерального прокурора. В даному випадку скарги на дії народних і старших слідчих необхідно було подавати на ім'я окружного прокурора, скарги на дії слідчого по особливо важливим справам – на ім'я Генерального прокурора. Це, звичайно, не виключало можливості окружному і Генеральному прокурорам в порядку розподілу покладених на прокуратуру функцій доручити обов'язок розгляду скарг на своїх помічників [6, 172–174].

Передбачалось, що скарги можуть бути як усні, так і письмові. В разі надходження усної скарги, слідчий чи прокурор повинні записати її до протоколу, який підписувався скаржником. Проте КПК УСРР 1927 р. не передбачав обов'язку слідчого видати скаржнику розписку про отримання скарги на його дії, якщо скарга подавалась через слідчого. На нашу думку, така суттєва прогалина в законодавстві була підставою для процесуальних зловживань з боку слідчого, які порушували права та інтереси обвинуваченого.

Для подачі скарги встановлювався строк у сім діб, починаючи з дня, коли скаржнику стала відома дія слідчого, яка оскаржується. Не обмежувалась процесуальним строком подача скарги на обрання міри запобіжного заходу, на повільність слідчого провадження і на незаконні дії слідчого. Подача скарги не призупиняла оскаржуваної дії слідчого. На протязі 24 годин слідчий був зобов'язаний направити отриману скаргу прокурору разом зі своїми поясненнями. На прокурора покладался обов'язок розглянути скаргу на протязі трьох діб після її отримання. При розгляді скарги прокурор мав право витребувати від слідчого пояснення, якщо вони не подавались до цього. Витребування від слідчого провадження по справі

допускалось лише в тих випадках, коли без цього було неможливо розглянути подану скаргу. Результати вирішення прокурором скарги повідомлялись скаржнику.

Ст. 221 КПК УСРР 1927 р. поклала всі права і обов'язки по припиненню кримінальних справ, по яким проводилось попереднє слідство, на прокуратуру. Також до повноважень прокурора належало вирішення питань щодо призупинення та відновлення попереднього слідства, розгляд скарг на дії слідчого. Таким чином, законодавець в той час наділив прокуратуру повноваженнями щодо вирішення найважливіших питань по справі, підсиливши рівень нагляду і керівництва прокуратури під час попереднього слідства. При цьому обвинувачений був позбавлений процесуального права оскаржувати дії прокурора, які порушували його права та інтереси. Дослідивши норми КПК УСРР 1927 р., ми дійшли висновку, що так само, як в КПК УСРР 1922 р., законодавцем в той час не передбачалось право обвинуваченого оскаржувати рішення та бездіяльність слідчого, прокурора. Більше того, якщо КПК УСРР 1922 р. надавав обвинуваченому право оскаржити до суду постанову прокурора, прийняту за результатами розгляду його скарги на дії слідчого (ст. 224), то норми КПК УСРР 1927 р. такого права не передбачали. Ми вважаємо, що положення КПК УСРР 1927 р. значно збільшили обвинувальний ухил попереднього слідства того часу. Наділивши сторону обвинувачення необмеженими правами щодо вирішення процесуальних питань по справі, законодавець досить формально і, безперечно, недостатньо врегулював право обвинуваченого на захист своїх прав та інтересів шляхом оскарження дій чи рішень процесуальних осіб під час попереднього слідства.

Погоджуємося з висновком, що порядок розгляду скарг громадян, який існував

раніше, суттєво обмежував їх участь у відповідних провадженнях, позбавляв зацікавлених осіб можливості здійснювати контроль за діяльністю посадової особи чи державного органу щодо забезпечення всебічного та неупередженого вирішення звернень [1]. Проте, на нашу думку, не зважаючи на те, що нормами КПК УСРР 1922 р. та КПК УРСР 1927 р. право

підозрюваного, обвинуваченого на оскарження рішень, дій чи бездіяльності процесуальних осіб під час попереднього слідства не було врегульовано в повній мірі, здебільшого носило декларативний характер, але не можна відкидати той важливий аспект, що інститут оскарження в кримінальному процесі України продовжував розвиватись і вдосконалюватись.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Головне управління юстиції у Хмельницькій області. Історія виникнення звернень громадян та їх вплив на діяльність органів державної влади* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://justice-km.gov.ua/?dep=page&dep_cur=733&dep_up=708
2. *Землянский П. Т. Уголовно-процессуальное законодательство в первые годы советской власти (на материалах)* / П. Т. Землянский. – К. : Типография МВД УССР, 1972. – С. 108.
3. *Касумова А. Право особи на скаргу в кримінальному процесі України: етапи формування та розвитку* / А. Касумова // *Юридична Україна*. – 2013.- № 2.- С. 106–110.
4. *Кримінально-процесуальний кодекс УСРР 1922 р.* / ЗУ УСРР. – 1922. – № 41.
5. *Статут кримінального судочинства 1864 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://constitutions.ru// archives/ 4992>
6. *Уголовно-процесуальный кодекс УССР 1927 г.* : Текст и постатейный комментарий / М. Е. Шаргей. – Харьков : ЮИ НКЮ УССР, 1928.

Стаття надійшла до редакції: 16.04.2015.

Рекомендовано кафедрою кримінального процесу та криміналістики

THE RIGHT OF THE SUSPECT, ACCUSED IN THE PROTECTION OF THE DECISIONS, ACTION OR INACTION OF THOSE PROCEEDINGS DURING THE PRELIMINARY INVESTIGATION BY THE CPC OF USSR 1922 AND CPC OF USSR 1927

Olkhovska M.

Abstract: The article examines the issue of legislative regulation of the rights of the suspect, accused in a complaint during the preliminary investigation accordance with the CPC of USSR 1922 and CPC of USSR 1927. The scientific analysis of efficiency and effectiveness institute appeals at the stage of preliminary investigation in the criminal trial of USSR the first half of the twentieth century. The presence accusatory bias preliminary investigation of the time, non-observance of the legislation the principles of equality and adversarial than substantially violated the rights of the suspect, the accused. Lawgiver while not supposed right of a suspect, accused to contest decisions and omissions investigator, prosecutor. The CPC USSR 1927 significantly increased accusatory preliminary investigation of the time. Giving the prosecution unlimited rights to address procedural issues in the case, the legislator rather

not formally regulated the defendant's right to protect their rights and interests by appealing against procedural actions or decisions of individuals in the previous investigation. Legislator while the prosecutor gave authority to address critical issues in business, strengthening the level of supervision and guidance prosecution during preliminary investigation. In this case the defendant was deprived of procedural law action against the prosecutor who violated his rights and interests. The procedure for complaints and appeals of citizens that existed before, significantly limiting their participation in the relevant proceedings deprived persons concerned to exercise control over the activities of official or public body to provide comprehensive and impartial resolution of complaints.

Keywords: complaint, suspect, accused, a preliminary investigation, investigator, prosecutor, defense.

**Право подозреваемого, обвиняемого на защиту путем обжалования
решений, действий или бездействий процессуальных лиц во время
предварительного следствия по УПК УССР 1922 г. и УПК УССР 1927 г.**

Ольховская М. Н.

Резюме: В статье исследуется вопрос законодательного урегулирования права подозреваемого, обвиняемого на жалобу во время предварительного следствия в соответствии с нормами УПК УССР 1922 г. и УПК УССР 1927 г. Проведен научный анализ эффективности и действенности института обжалования на стадии предварительного следствия в уголовном процессе Украины первой половины XX в.

Ключевые слова: жалоба, подозреваемый, обвиняемый, предварительное следствие, следователь, прокурор, защита.